

DEÁK FERENC

(1803 – 1876)

László József

In memoriam Deák Ferenc

Szerkesztette: Lajtafalvi Ferencné

Kiadja:

a veszprémi Deák Ferenc Általános Iskola,

a kiadásért felel: Bilku Rolandné

Veszprém, 2003

1. A "haza bölcse"

DEÁK FERENC jogtudós, az 1848-as független magyar kormány igazságügyi minisztere, a Bach- korszakban a passzív ellenállás vezetője, az 1867-es kiegyezés előkészítője és megvalósítója, a XIX. század magyar történelmének egyik meghatározó politikusa volt.

Székely Bertalan: Deák Ferenc

Deák Ferenc olyan politikus típusát személyesíti meg, akit államférfinak nevezhetünk. A politikus általában pártérdekekben gondolkodik, és figyelme csak egy választási ciklusra terjed ki. Az államférfi a nép, a nemzet, a haza érdekeit követi, és történelmi távlatokban gondolkodik. Ilyen politikus volt Deák Ferenc, akit ezért kora és a magyar történelem "a haza bölcse" díszítő jelzővel (epitheton) tisztelt meg.

De még volt két másik díszítő jelzője is. Az egyik: "a magyarok

Konfuciusza". Így ír erről Ignóus Hugó¹ a "Régi magyarokról" szóló kiadványában: „Kínában politika és élet majd két vagy harmadfelezer éven át, míg el nem hanyatlott, a legmagasabbra tudott hágni egy bölcs emberének, Konfuciusznak erkölcsé szerint, ki ebből a földi világból való saját emberségét tudta átmenteni fajtája és felebarátai számára vallássá, filozófiává, politikává. Ilyen Konfuciusza volt a magyarnak Deák Ferenc.”

A másik díszítő jelző volt, páratlan jogi felkészültsége miatt, "a nemzet prókátora". 1840-ben már olyan népszerű és elismert jogász, hogy több vármegye (Irányi Dániel² szerint az összes) tiszteletbeli táblabírájának választotta. Deák "a nemzet prókátora" díszítő jelzőnek nem örült, bár diplomája szerint ügyvéd volt, de ahogy életrajzírója, Ferenczi Zoltán megjegyzi: "... ügyvédeskedni nem akart. Ő ezt csak a tanulmányok szükséges befejezésének tartotta... ez a soha nem használt ügyvédi diploma utóbb hírnevének némileg ártott ... Az Deákkal is megtörtént, hogy 1861-ben nemcsak nálunk nevezték a nemzet ügyvédjének, ami kedélyesség-számba ment, hanem Ausztriából terjesztve, több külföldi lap is írta, hogy a magyar politikát egy Deák nevű ügyvéd vezeti, amivel kicsinylés s az államférfiúi magasztal megtagadása volt kifejezve. Midőn pedig az 1867 - diki kiegyezés megtörtént, már e sorok írója is emlékszik rája, mint nálunk is tetszetős, kedélyeskedő mondásra, hogy Magyarországnak pere támadt Ausztriával, de ezt Deák, a nemzet ügyvédje, megnyerte, pedig ez, mint említők, alkalmas volt félreértésekre." ³

Deák Ferenc harmincéves korára vált kiforrott politikussá, harminchét éves, amikor az 1839-40-es országgyűlésen vezetője lett az európai visszhangot kiváltott büntető törvénykönyvi reformmunkálatoknak, amikor is többek között a halálbüntetés eltörlése mellett foglalt állást. 1848-ban, negyvenöt éves korában, a Batthyány - kormány igazságügyi minisztere. A szabadságharc idején (1849) visszavonult középnemesi birtokára, Kehidára, majd a birtokot eladva 1854-ben költözött Pest-Budára, és elindította politikai harcát a kiegyezésért. Hatvannégy éves volt 1867-ben, amikor létrejött a magyar-osztrák kiegyezés, amit így értékelt: "Tudjuk, hogy annak hiányai vannak, de célszerűbbet, amely helyzetünkben gyakorlatilag is kivihető lett volna, készíteni nem tudtunk." Deák Ferenc kiegyezett, hogy a jelen megmentésével időt nyerjen a jövőnek!

Deák Ferencnek magas szinten állt logikája, és lebilincselő volt szónoki tehetsége. Így méltatja ezt Emile Laveleye - nek 1868. november 1-jén, a "Revue de Deux Mondes"-ben megjelent cikke: "Nem bír sem Kossuth ellenállhatatlan ékesszólásával, sem Széchenyi ragyogó elmésségével, sem Eötvös általános nézőpontjával, sem Wesselényi dörgő villámaival", de előadásainak "erőt ad: az eszmék igazsága, a logikai láncolat s a fejtegetések szigorú keresztülvitele. Az észhez szól, nem a képzelethez, meggyőzni akar, nem vakítani és elragadni. Ha ellenfeleit cáfolja, nem egyszer folyamodik tréfához és szelíd iróniához, de soha sem sért gúny és megvetés által, megcáfolja anélkül, hogy megalázná. Néhány szóval

levonja okoskodásairól a leplet (...) kivonja belőlük a lényegét, szem elébe állítja, s olyan elvekre hivatkozik ellenökben, melyeket mindenki fél elismerni. Becsületessége kényes érzékét még érvei megválasztásában is átviszi, s győzni sem akarna, ha olyan érvet kellene használnia, melynek értéke kétes. Nem ébreszt kétkedést, de tiszteletet parancsol. Nem szónok, inkább bölcs (...) Mindenben a valódihoz, igazihoz, ténylegeshez ragaszkodó és semmit ábrándoknak s csalálmoknak föl sem áldozó ember (...) egyedül hazájának élt (...) Csak egy van, amit Deák még a hazájának is fölébe helyez: az igazság, s ha egész életét hazája ügyének szentelte, ez azért van, mert az igaz jog ügye volt.”⁴

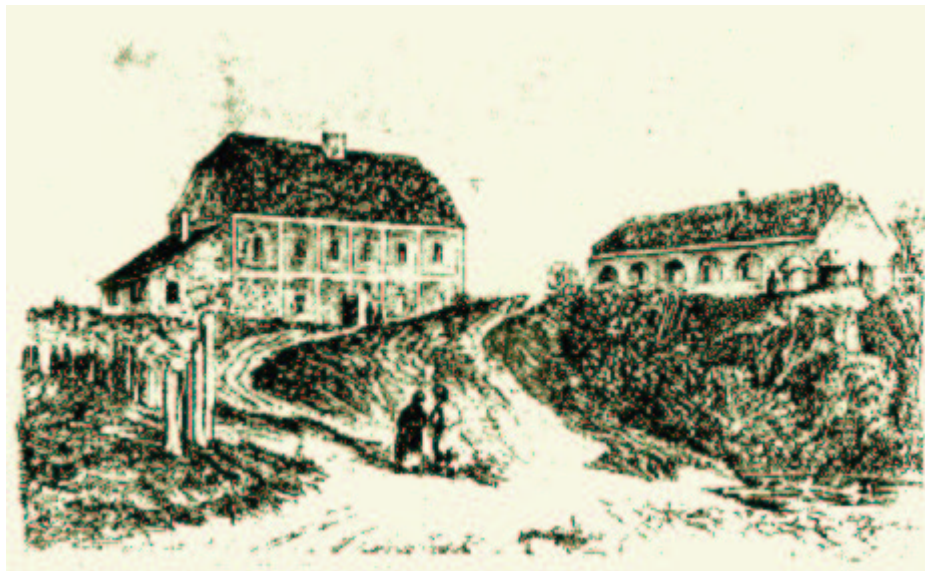
És mindez párosult egy szerény, már - már puritán életvitellel. Személye olyan mélyen belevésődött a századvég és a századforduló köztudatába, hogy a tréfás történetek (adomák) tucatjai terjedtek el róla, amelyekben mint egy mesebeli hős jelenik meg, mégpedig olyan népi mesebeli hős, aki minden helyzetből kivágja magát, akinek minden állításra van válasza.

Milyen volt Deák Ferenc mint politikus, államférfi és ember? És hogyan vált azzá? Az ember jellemét, habitusát (szokásait) biológiai adottságai mellett elsősorban családi és lakóhelyi környezete, neveltetése, iskolázottsága és felnőtté válásának körülményei határozzák meg. A már kialakult személyiség később már csak igen keveset tud változni. Deák Ferenc jelleme, vonásai, szokásai is ugyanazok maradtak (egyszerűség, erényesség, a tudásban igényesség, az életben mégis igénytelenség, befelé forduló magányosság, de a társaságot mégis kedvelő, az embereket szerető, adomázó magatartás), s ez szintén azoknak a körülményeknek köszönhető, amelyeket már említettünk, s amelyek minden más ember jellemét is formálják. Hogy megismerjük és megértsük Deák Ferencet, az embert és az államférfit, ahhoz meg kell ismernünk családi környezetét, neveltetését, felnőtté válásának körülményeit, sajátos életét, egyéni sorsát.⁵

2. A család

Deák Ferenc 1803. október 17-én született a Zala vármegyei Söjtörön, középnemesi családban. A családnak ekkor Kehidán, Zalatárnokon és Söjtörön voltak birtokai. A Deákcsalád nem történelmi család annyiban, hogy nem mutatható

századokra visszamenő ősök sorára. A "kehidai" jelző sem a család előneve, csak arra szolgált, hogy a kehidai ágat megkülönböztesse a zalatárnoki ágtól, ezért aztán Deák sohasem használta ezt a jelzőt előnévként.

A sőjtöri szülőház

A család megalapítói, Deák Mihály és Péter, 1665-ben még jobbágyok voltak Zsitkócon, ahogy egy korabeli dokumentum állítja: "Mi Gróff Nádasdy Ferenc ... Adjuk tudtára mindenek/ne/k az kiknek illik, ezen levelünknek rendiben: Hogy mi Szala Vármegyében lévő alsó Lindvai várhoz tartozandó Zsitkolz nevű falunkban lakozó szolgálinktul, Deák Mihálytul, és Deák Pétertül vettünk föl 300 jó és el kelendő ezüst tallérokat, mely summa pénzért, mi is adtuk, kötöttük és fölszabadítottuk egy Cseterten épített Házokat, kikhez 17 hold föld vagyon mellyel de (prae) senti (jelenleg) laknak, ... Adunk pediglen magának Deák Mihálynak és Péternek, a jövőndő beli feleségeknak, és Isten jóvoltából tőlök származandó mint két ágon lévő meg maradéknak, ..." ⁶

Deák kortársa és barátja, Eötvös Károly pedig úgy tudja, hogy Deák ősei, akikről semmit nem tudunk azon kívül, hogy nem voltak jobbágyok, de nemesek sem, 1620 körül éltek Zsitkócon. A családban négy fiútestvér született: Mihály, Péter, János és István. Elsőként Mihály és Péter szerzett nemességet gróf Nádasdy Ferencről. A másik két fiú, mint nem urasági jobbágy, paraszti sorban maradt.

Deák Ferenc életrajzírója, Ferenczi Zoltán viszont úgy tudja, hogy a

család Zsitkócról származott, ahol is tagjai ökörhajcsársággal foglalkoztak. A nemesi címet és a zalatárnoki birtokot 1665-ben kapták I. Lipót császártól, aki ezzel ismerte el Deák Mihály katonai szolgálatait. Deák Mihály kitűnő katona volt, huszárezredesként szolgált, és ő alapította Bécsben a XI. huszárezredet. A nemességet és a velejáró címet Mihály kapta a maga és öccse, Péter számára, aki a király íródeákja, majd törvénybíró volt. A címeres nemesi levelet 1666 novemberében hirdették ki Zala megyében. A címer a két családalapító érdemeit emeli ki, minthogy a címerpajzsban egy könyökös kar könyvbe ír, a címerpajzson nyugvó nyílt sisakból pedig egy jobb kar nyúlik ki, buzogányt tartva a kezében.

A Deák család nemességének eredetéről: "Költői találmány tehát csak, amit Garay "Szent László"- jában olvasunk (IX. ének), hogy midőn Szent László egyszer Zala megyében, Nagy-Kanizsa táján, Dalmácia felé utazott s kocsijában elaludt, kihullt egy tengelyszeg. A királyt a szekér felfordulása fenyegette, ott termett azonban egyik hű jobbágya, Deák Balázs, s a lejtős úton ujját dugta a szeg helyébe, míg a kocsi megállt s a király felébredt. Ekkor a király jutalmul akkora földet adott neki, mekkorát több órán át körül bírt lovagolni és őt jobbágytársaival együtt nemessé tette."⁷

A szerzett nemesi javadalom Zalatárnokon mintegy háromezer holdnyi birtok volt. Az idősebb testvér, Mihály nőtlen maradt és gyermektelenül halt meg, Péter viszont megnősült. Fia Gábor, aki 1762-ben Zala megye assessora (bíró) volt, növelte a családi vagyont azzal, hogy feleségül vette a tekintélyes vagyonú Hertelendy Gáspár lányát, Annát, és ezzel megkapta a söjtöri és a kehidai birtokokat

és más hozzájuk tartozó birtokrészeket. Deák Gáborról keveset tudunk, viszont feleségéről, Annáról annál többet. Hertelendy Anna szép, eszes és tanult nő volt, latinul is jól beszélt, ún. nagyasszony volt, akihez egy-egy rövid időre szívesen küldték a megye lányait, hogy "mórest" tanuljanak. De azt is tudjuk még róla, hogy szerette a fényűzést, pazarló volt, és nem egyszer előfordult, hogy birtokait, adósságai miatt, zár alá vették. A nagyasszony, Deák Ferenc nagyanyja, 1803. október 3-án, 62 éves korában halt meg, 14 nappal Deák születése előtt.

Deák Gábornak, a nagyapának két fia volt: József és Ferenc. József a zalatárnoki ősi birtokon maradt, és virágzó gazdaságot hozott létre. Felesége, István Katalin kilenc gyermeket szült neki. Deák Gábor kisebbik fia, Ferenc (az apa) Söjtört kapta birtokul, és oda telepedett. Ide hozta feleségét, a Győr megyei alispán leányát, aki híres volt szépségéről. Ferenc ekkor 27 éves volt, felesége Erzsébet pedig 18.

Deák Ferenc szüleiről csak annyit tudunk, hogy apja szép, magas, erőteljes férfi volt, ún. gavallér szokásokkal, aminek következtében meglehetősen sok adósságot halmozott fel fiai gondjára. Anyja szép, szellemes és eszes nő volt, akit férje rajongva szeretett, és ennek súlyos következményei is lettek. A szülők alig 15 éves házassága alatt hét gyermek született Söjtörön, de ezekből csak négyen érték meg a felnőtt kort.

Id. Deák Ferenc

Sibrik Erzsébet

Deák Ferenc születése anyja életébe került, a gyermek is gyengének látszott, ezért még születése napján megkeresztelték. Deák apját, aki rajongva szerette nejét,

búskomorság lepte meg, nagyon haragudott legkisebb fiára, és levelet írt József rokonának Zalatárnokra, hogy vegye magához a csecsemőt és nevelje fel, mert ő rá sem tud nézni felesége "gyilkosára". Így került Deák Ferenc Zalatárnokra, ahol unokatestvérei körében élt öt éves koráig, amikor apja is meghalt (1808).

Deák születésekor az összeírás szerint (1804) Magyarország és Horvátország nem nemes lakóinak száma 7 555 920 fő. A nemesek száma a becslés szerint kb. 340 000, a papoké kb. 16 000, a katonaságé kb. 164 000, a határőrvidéké kb. 784 000, Erdély lakossága kb. 1 613 000. Magyarország teljes lakossága kerek számban 10 472 000 fő. A Habsburg birodalom összlakossága kerek számban 23 millió, tehát ennek Magyarország 45 %-át teszi ki. I. Ferenc császár uralkodik, aki elődeihez képest mindenben a maradiságot képviselte, és ez új korszakot indított el a Habsburg - birodalom és Magyarország életében.

Deák születésekor kezdik meg a kolozsvári kőszínház építését és az 1802-ben leégett debreceni református kollégium újjáépítését . Bécsben megjelenik Csokonai Vitéz Mihály "Anakreoni dalok" című verses kötete, majd 1804-ben vígeposza:

"Dorottya, vagyis a dámák diadala a farsangon". Bessenyei György megírja a "Tariménes utazása" című satirikus állambölcséleti regényét, amit majd csak 1830-ban adnak ki. Deák Ferenc gyermekkorát a francia háborúk idején élte le, amely háborúk két évtizede nagy hatással voltak a magyarországi társadalomra és politikára.

Mint ismeretes, a napóleoni háborúk 1792-től egészen 1815-ig, tehát egy teljes emberöltőn át tartottak. A Habsburgok vezető szerepet játszottak a háborúban. A magyar nemesek, akik a kiváltságaikat féltették a forradalomtól, lelkesen támogatták a bécsi udvart. A hosszú háború kedvezett a nemességnek, mivel az ország területét alig érintette, viszont a gabona ára a hadi igény miatt többszörösére ugrott. Ezért aztán a birtokosok "csendes tavaszi esőt és hosszú háborúságot kívántak". 1809-ben a magyar határvidéken is sor került harcokra, és Győrnél a magyar nemesi felkelők csúfos vereséget szenvedtek, amely bebizonyította az esetenként összehívott nemesi felkelés (insurrectio) teljes korszerűtlenségét. 1815. június 18-án Waterloonál a szövetségesek döntő vereséget mértek Napóleonra, és még ez év őszén I. Ferenc császár és király, I. Sándor orosz cár és III. Frigyes Vilmos porosz király megalakította a "Szent Szövetséget" az európai „rend” védelmére, amely lényegében 1848-ig uralkodott Európában.

Térjünk vissza Deák életrajzára. Deák Ferenc gyermekkorában egy

középnemesi család mindennapi életét élte. Szülei, rokonai részben gazdálkodtak, részben megyei hivatalokat töltöttek be. E sajátos környezet mellett a gyermek Deák jellemének és magatartásának alakulására bizonyára nagy hatással volt szüleinek korai elvesztése. Bár rokonai is igyekeztek gondoskodni róla, ez nem pótolhatta a szülői szeretet és odafigyelést. Talán ennek is köszönhető a már gyermekkorban is megjelenő tartózkodó magatartás és feltűnő komolyság.

Deák Ferenc kúriája Kehidán

Apja halála után Deák visszakerült testvéreihez Kehidára, az ősi zalai településre. Állítólag 1266-ban még az Árpádok idején épült fel és települt be. A régi írásokban Kéthida vagy Kevehidja néven szerepelt, utalva a Zala folyónak a hídjaira, amely a helységet körülölelve, akkor két ágra szakadt. Eredetileg a Kanizsay család tulajdona, majd utóbb a Hertelendy család tulajdonába ment át. A jelenleg is álló kúriát Hertelendy Gáspár építette, a régi kehidai vár helyén, annak romjaiból. Deák Gábor (a nagypapa) feleségül vette Hertelendy Annát s így került Kehida a Deák család tulajdonába. Ide került apja halála után Deák Ferenc, itt alakult ki egy új család. Bátyja, a 19 éves Antal lett a család feje (a családi vagyont is ő kezelte Hertelendy György gyámsága alatt), a háztartást az idősebbik nővér, Jozefa vezette, addig, míg férjhez nem ment Paksra. Ez után Klára nővére vette át a háztartást. Végül is Antal és Klára voltak azok, akik maradandó befolyással voltak Deákra, mintha szülei lettek volna.

Klára anyai szeretettel és gyengédséggel vette körül a gyermek Deákot, aki amikor már felnőtt, már államférfi és a haza nagy fia volt, akkor is minden nyáron pihenni járt Pusztaszentlászlóra Klára nővéréhez, míg csak nénje és sógora élt. Ismeretes, hogy ennek az anyának teremtett asszonynak soha nem lett gyermeke, ezért is minden anyai ösztönét, szeretetét öccsére halmozta.

Deák nevelésében az apát bátyja, Antal próbálta pótolni, akit cincinnátuszi jelleműnek neveztek (Cincinnatus egyszerűségéről és szerénységéről nevezetes római konzul volt, akit az eke szarva mellől hívtak el diktátornak, hogy védje meg Rómát az ellenségtől, s a győzelem után minden dicsőséget elhárítva tért vissza otthonába.) Deák Antal maga is gondos nevelésben részesült, a gimnázium után ő is a győri akadémiát végezte el. A feljegyzések szerint kiváló eszű és páratlan szorgalmú tanuló volt. (Amikor Deák Ferenc is a győri akadémiára került, dicséretként mondták róla a tanárok, hogy a bátyja nyomában jár.) Termetre és arcra hasonlított öccsére, bár nem volt olyan erős, de akarata hajthatatlan volt. Deák Antalt még nem érintette meg az új idők reformszele, amely viszont öccsére oly termékenyítően hatott.

Antal Zala vármegye táblabírája, majd országgyűlési követe és a megye alispánja volt. Mintaképe a nemesi egyszerűségnek: hogy megóvja függetlenségét, semmilyen kitüntetést sem fogadott el. Deák Antal nagy érdeme, hogy példájával és nevelői ráhatásával meghatározó szerepet játszott öccse jellemének formálódásában.

3. Az iskoláztatás

Részletesen kell szólni Deák Ferenc iskoláztatásáról, mert úgy gondoljuk, hogy azok számára, akiknek szól ez az írás, szakmájuknál fogva van igényük a bővebb ismeretekre. Viszont mikor e témával ismerkedünk, el kell felejtenünk azokat a sztereotípiákat, amelyek ma az iskolával, a tantárgyakkal és az osztályzatokkal kapcsolatosak. És azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ekkor a gimnáziumban és a főiskolán is a latin volt a tanítás nyelve.

Amint már említettük, a szép zalai dombos vidéken, nyugodt anyagi körülmények között, szerető testvérek által ápolva és nevelve, boldog gyermekkorát élt Deák Ferenc, s talán alig érezte az anyai gondoskodás és az apai példamutatás hiányát. A fiú testes, erős gyermek volt, s állítólag már igen korán jelét adta szellemi kiválóságának.

Első oktatója és nevelője egy Ferenc-rendi szerzetes volt, akinek a neve sajnos nem őrződött meg. Ő tanította az ekkor ötéves kisfiút az írás és az olvasás

elemre. Iskolába először Kőszegen kezdett járni 1808 őszén. Tehát már ötéves korában elkezdte tanulmányait. Kőszegen végezte el az I-IV. elemi osztályokat (a mai alsó tagozatot). A tanítója később azzal dicsekedett, hogy a haza bölcsét ő "tette emberré".

1811 őszén nyolcéves korában Keszthelyre került, ahol is az I. grammaticai (I. gimnázium) osztályba lépett. Ezt az iskolát a csornai premontrendiek vezették. Az első osztály 20 tanulóval állt, a tantárgyak pedig a következők voltak: vallás, magyar és latin nyelv, földrajz, számtan. Ezeket heti 20 órában tanították. Osztályzatot kétszer adtak egy évben, mégpedig hármat: egyet-egyet erkölcsi magaviseletről és hittanból, a másik négy tárgyból pedig együttesen egy jegyet. Deák az első félévben erkölcsi magaviseletről primae classis (első osztályú), ma megfelel a jónak, vallásból 5. jeles (vagyis 20 tanulóval az ötödik helyen jeles), a többi tárgyból pedig 2. classis primae (jó). A második félévben: erkölcsi magaviseletről classis primae (jó), a vallásból már 3. jeles, a többi tárgyból 2. jeles. Deák nem tartozott a kitűnő tanulók közé, de fejlődött, és a második félévben már a legjobb fokú tanulók között van.

A II. grammaticai osztályt már Pápán járta a benedekrendiek gimnáziumában. Egy özvegy kasznárnénál volt teljes ellátásban, az akkori Rozmaring utcában. Tantárgyai voltak: vallás, magyar nyelv, latin nyelv, földrajz, számtan. Itt is heti 20 órában tanították. Az érdemjegyei itt sem a legjobbak, talán azért, mert a kinlakása lazább felügyeletet eredményezett, de van egy másik, egy meghatározóbb ok. Deák már mint gyermek kitűnt éles felfogásával és pompás emlékező erejével. Amit egyszer hallott azt többé nem felejtette el, bármikor képes volt visszaidézni. Az oktatás viszont, függetlenül attól, hogy már kiadták és kötelezővé tették az új tanrendszert (Nova ratio educationis), a régi rendszer szerint folyt: a tanárok lediktálták a tananyagot, és megkövetelték, hogy a diktáltakat minden tanuló leírja. Deák viszont erős emlékezetében bízva, no meg azért is, mert az írás terhes volt számára, nem jegyzetelt szóról szóra, csak a legfontosabbakat írta le egy kis cédulára. Ezt a magatartást a tanárok engedetlenségnek, hanyagságnak vették, és hiába mondta el a leckét jól, mégis kevésbé jó jegyekkel jutalmazták.

Az erkölcsi magaviseleti jegye sem volt a legjobb, ez pedig abból eredt, hogy bár Deák szigorúan vallásos volt, amely érzületet Klára nővére oltotta bele, a vallási gyakorlat, a szertartások iránt mégsem volt fogékony, pedig ez alapvető követelmény volt.

Informatio de Studiosis II^{ae} Grammaticae in Regio Minori Gymnasio Papensi primo (et secundo) semetri Anni scholastici 1812/3.

Numerus	Cognomen et Nomen, Aetas, Religio	Natio, Locus natalis, Comitatus vel Provincia	Pater vel Tutor, aut Curator, siveque condidit, et habitatio	An studeat, vel aliter, convictus?	Classis Morum	E. Doctrinae Velig.	P. omnibus Studiorum argumentis	In Lingua et Litteratura Hungarica.
7	Deák Franciscus Annorum 16. R. Cath.	Hungarus ex Kehida C. Szaladiensis.	Tutor Deák Antonius, Vice-Iudex Nobilium, habitatio ibidem.	Non		Első félévben.		
						Iae	Iae	Iae
								8-us
						Második félévben.		
						Iae	Iae	Iae
								1-us

P. Ignatius Slajkó O. S. Ben.
II^{ae} Grammaticae Professor et Catech.

Deák csak egy évig tanult Pápán, s nyilván gyengébb eredményei miatt bátyja Nagykanizsára vitte át. Itt az 1813/14-es tanévtől az 1816/17-es tanévig, tanult.

Konviktusi⁸ ellátást kapott és unokaöccsével, Kiss Edével lakott együtt. Az iskola állapota viszont alkalmat adott arra, hogy a fiatal fiú az egyszerűségben és a szegénységben gyakorolja magát. Amikor az új igazgató átvette az iskolát (1811) a következőket jegyezte meg: "Elrettentem az iskolaépület láttán, s nem akartam elhinni, hogy a nemes Zala vármegye sarjadékai e rút fészekben tanulják a szépnek formáit."

Deák életrajzírója így festi le az iskolát:

"... a folyosókon, a termekben a lehullott vakolat miatt kilátszottak a téglák, ahol a padlason vastagon szalmát kellett hinteni, hogy az eső s a megolvadt hólé kevésbé csepegjen be, melyek nem egyszer tócsákba gyűltek a kikopott padlón s előlök az egyik szögletből a másikba menekültek a tanulók, a rozszant, korhadt padokon, melyek e korhadás nyomait még 1808-9 óta hordták magokon, midőn a beteg katonák miatt a szabad ég alá kerültek."⁹

Deák Ferenc 1813 és 1817 között elvégezte a grammaticai, a retorikai és a poetikai osztályokat (vagyis a gimnázium III-VI. osztályait) egyre jobb eredményekkel, és a VI. osztályban, a 25 tanuló között már ő volt az első kitűnő. A következő tantárgyakat tanulta: vallás, magyar nyelv, latin nyelv, történelem, földrajz, majd retorika (logikával és latin klasszikusok olvasásával, görög régiségekkel és stílusgyakorlatokkal), számtan, természetrajz (állattan), magyar történelem (I.

Ferdinándig), földrajz (mértani földrajz, Európa és Ázsia), majd VI.-ban poetica (latin klasszikusok olvasásával, latin régiségekkel, költői és szónoki gyakorlatokkal), számtan, természetrajz (növény- és ásványtan), magyar történelem (I. Ferdinándtól I. Ferencig) és földrajz (Afrika, Amerika). Deák számára a tanár magyarázata elég volt arra, hogy fejében, jóformán szó szerint, minden megmaradjon. S a tanulók névsorában mind a négy évében ezt olvashatjuk: "Franciscus Deák nápus Kehida, natione hungarus, conditione nobilis, eminens primus."¹⁰

A még gyermek Deák komoly, csöndes, félrevonuló fiú volt, ritkán elegyedett játékba tanulótársaival, " ... ezek pedig lopva mögéje kerülve lapdájokkal jól hátba vágták: másfelől önkénytelenül érezték, hogy más és kiválóbb, mint ők, kiben már csak azért is van valami szokatlan, mert mint valami cynikus bölcs, lenézi a külsőségeket s bár tehetné, ruhájával keveset gondol. Pedig a bámultatást különben már ekkor sem szerette. Még egy anekdota róla. Pajtásai híres verébdobók voltak s addig csalogatták, hogy ő is közéjük állt s egy követ odarepített egy csomó veréb közé, mely egyet eltalált. Lett bámulat, társai váltig biztatták, hogy produkálja másodszor is magát s ügyességét csodálták. - Pedig csak vaktában történt! - felelte s többé nem bírták rávenni, hogy ismétlje."¹¹

Tanárai nagy befolyással voltak Deák jellemére, mert súlyos időkben kitartásukkal, munkakedvükkel, sőt lelkesedésükkel, a szegénységben tűrésükkel, mostoha sorsukban nyugalommal mutattak példát és teljesítették feladataikat. Különösen szerették Nagykanizsán páter Pius tanárukat, aki nagyon sokat tudott és mindig készségesen állt rendelkezésükre. Mindent megmondott nekik, akár tízszer is, ha kellett. Segítette őket feladataik megoldásában is, ezért a tanulók nem fárasztották magukat, mindenben páter Piusra támaszkodtak. De páter Pius meghalt és jött páter Martinus, ő is kitűnően tanított, mindent megmagyarázott, de csak egyszer. Ha a gondolkodástól elszokott fiúk másodszor is kérdezték, azt mondta, hogy ő már ezt jól elmagyarázta, miért nem figyeltek oda, most gondolkozzanak, majd csak ráakadnak. A tanulók feladatait nem csinálta meg, "nem nekem adták fel a penzumot, hanem neked". Vagyis páter Martinus rákényszerítette a fiúkat arra, hogy önállóak legyenek. A tanulók szidták, de lassan megértették a módszer jó hatását. "Mikor aztán Deák 1848-ban miniszter lett, öreg tanára levélben üdvözölte, s emlékeztette, hogy mennyi keserűséget okozott neki, midőn nem akarta kiségetíteni, hanem tanulásra szoktatta. "Neki köszönhetem nagyrészt, ha lettem valami, hogy

Ratio Educationis, 1777

Idealizált népiskolai tanterem

lettem”, - tette hozzá Deák ismert szerénységével.¹²

4. A felnőtté válás folyamatában

A királyi udvar 1812 után megmerevítette magát, nem hívott össze országgyűlést, visszatért a rendeletekkel való kormányzásra, és az országot ismét elárasztották a titkos rendőrség “informátorai”. A megyékre fokozódó adminisztratív nyomás nehezedett, nagy részük azonban megtagadta a rendeletek végrehajtását, és a megyei ellenállás a közigazgatás megbénulásával fenyegetett. Deák Ferenc bátyja, Antal aktív résztvevője volt a nemesi ellenállásnak Zala megyében.

I. Ferenc abszolutisztikus kormányzása ellen, a függetlenségért és a társadalmi fejlődésért, a nemesi ellenállás mellett ekkor főleg kulturális területen folyt a küzdelem. Az egyik legfontosabb kérdés a nyelvművelés lett. Valamit tenni kellett annak érdekében, hogy a nehézkes magyar nyelv megújuljon. Ezt oldotta meg a nyelvújítás, aminek vezére az a Kazinczy Ferenc volt, akit a jakobinus mozgalomban való részvétele miatt először halálra ítélték, majd kegyelemből Kufsteinbe zártak, s aki onnan csak hetedfélévi szenvedés után szabadult. A súlyos elnyomatás idején, 1823. január 22-én írta meg Kölcsey a Himnuszt. A bécsi udvarnak nagy gondot okozott ekkor az itáliai szabadságmozgalmak leverése, ehhez pénz és katonák kellettek, de a megyék ellenálltak. Ez pedig kikényszerítette azt, hogy I. Ferenc feladja az abszolutisztikus kormányzást, és 1825-re újra összehívja az országgyűlést. Ezen az országgyűlésen, amikor a követek újra szóba hozták egy Tudományos Akadémia szükségességét, felállt egy fiatal, főrendű huszártiszt, és egy

évi tiszta jövedelmét (60 ezer ezüstforintot) ajánlott fel az Akadémia építésére. Ezzel lépett a politika küzdőterére gróf Széchenyi István.

Deák Ferenc 1817 őszén, tizennégy éves korában iratkozott be a győri akadémiára, ahol is először mint "logicus physicus", a gimnázium VII-VIII. osztályát végezte el. Az első évben bölcséleti tárgyai voltak: hittan, mennyiségtan, elemi logika, magyar történelem és nyelv, görög nyelv, a második évben pedig: hittan, alkalmazott mennyiségtan, gyakorlati bölcsélettan és metafizika, természettan, mezeti gazdaszat és természetrajz, világtörténelem, magyar és görög nyelv. Majd ezután két éves jogi kurzust végzett, ahol is az első évben szaktárgyai voltak: statisztika, bányajog, természet- és közjog, a második évben pedig: hazai polgári és büntetőjog, politikai és kamerális tudományok, kereskedelmi és váltójog. Mint érdekességet kell megemlíteni, hogy a magyar nyelv csak 1819-től lett rendes tantárgy, előtte, mint a görög nyelv is, rendkívüli volt. Deák sem a görög, sem a magyar nyelvi órákat nem látogatta, ezért osztályzatot sem kapott belőlük.

Az akadémiai oktatás fő célja alkalmas tisztviselők képzése volt, ezért a tanrendszer ehhez alkalmazkodott, a módszereket illetően pedig az akadémia nem a tudomány magasabb régióit célozta meg, hanem a hivatali élet gyakorlati követelményeit tartotta szem előtt. Itt még inkább a diktálás és a jegyzetelés volt a divat. Szigorúak voltak az erkölcsi követelmények is a római katolikus tanulók számára. Színházat és természetesen kocsmát, kávéházat, tánc vigadalmakat, sőt megyegyűléseket sem látogathattak. Akit kihágáson kaptak, azt az akadémia bebörtönzéssel (karcser) büntette. Deák a legjobb tanulók egyike volt, kivéve az erkölcsi jegyét, melynek oka a vallási szertartásokon kinyilvánított nem túlzott aktivitása volt. Csak kivonatossan készített jegyzeteket, mert úgysem tudta volna követni a diktálást, mivel kissé nehézkes volt az írása. Csak hallgatta az előadásokat, és a vizsgák előtt összeült tanulni egy társával. Az felolvasta az anyagot a kéziratból vagy a könyvből, mire Deák egyszeri hallásra megjegyezte és hibátlanul felmondta azt.

Élt ekkor egy fizikatanár Győrben, akit mindenki, s így Deák is "Maurus Czinár"-nak nevezett. Ő mondta egyszer Deáknak és a tanuló társainak: "Nem az a valódi tudomány, amit jól megtanultatok, hanem az, amit jól meggondoltatok, aki az iskolában komolyan és alaposan gondolkodni megtanult, az végezte jól az iskolát." E gondolatot később maga Deák Ferenc is használta különböző alkalmakkor, intelemként.

Amikor 1821 augusztusában befejezte az akadémiát, Kehidára ment, s

mint jogot végzett ifjút december 17-én a megyei közgyűlés felmentette a gyámság alól. Bár jogásztanuló korában kijelentette, hogy sem fizetési közhivatalnok, sem pedig ügyvéd nem akar lenni, 1822 novemberében mégis Pestre utazott, ahol is a királyi Táblánál letette az ügyvédi vizsgát és alig 20 évesen diplomát kapott. Pesti tartózkodása más szempontból, jellemének továbbfejlődése miatt volt nagyon fontos, tudniillik itt ismerkedett meg az akkor népszerű Auróra - körrel és annak jeles tagjaival.

De ekkor ismerkedett meg Vörösmarty Mihállyal is, és ebből olyan barátság szövődött, amely valóban a sírig tartott. Deák Vörösmartyt mint embert nagyon tisztelte, s mint költőt is a legnagyobbak tartotta. Vörösmarty viszont csodálta Deákban a nagy jellemet, a politikust és hazafit. 1846-ban ezt írta róla:” Ily emberre szükség van a világon, nemcsak az országért, hanem azért is, hogy rossz óráinkban meg ne tagadjuk azon állítást, hogy az ember Isten képére alkottatott.” Már ekkor Deákot Franklinhoz, Washingtonhoz és Bolívarhoz hasonlította, ami ellen Deák élénken tiltakozott.

*Vörösmarty Mihály a „Fóti dal”-t szavalja.
Az asztalnál középben Deák Ferenc.*

A kettőjük barátságát illetően nagyon jellemző Vörösmarty halála előtti nyilatkozata, amikor is feleségéhez így szólt: “Ha meghalok, nem tudom mi lesz belőletek, de

bármilyen sorsra juttok, csak Deákhoz forduljatok, ő sohasem fog elhagyni benneteket.”

És amikor 1855. november 18-án Vörösmarty hirtelen meghalt, Deák nem hagyta el a családot. Gondoskodott a költő három árvájának a neveltetéséről. Még a ravatal mellől felhívást akart intézni a nemzethez, de ezt természetesen az önkényuralom kormánya nem engedélyezte. Ekkor mintegy 800 levelet küldött szét megbízott férfiakhoz, figyelmeztetéssel, hogy kerülve a koldulás látszatát, gyűjtsenek pénzt az árváknak, mintegy kifejezve a nemzet háláját. Az akció eredményes volt, körülbelül százezer forint gyűlt össze néhány hónap alatt.

De térjünk vissza 1822-höz. Vörösmarty arra is ösztönözte Deákot, hogy próbáljon meg írni. Született is néhány értekezés, amelyet Vörösmarty az általa szerkesztett "Tudományos Gyűjtemények"-ben akart megjelentetni. Deák végül is nem járult hozzá, hogy értekezéseit megjelentessék. Úgy vélte, hogy ez hiúság és észfitogtatás lenne, ezért úgy döntött, hogy értekezései pipát gyűjtani lesznek a legjobbak, és 1823-ban az írói pályáról lemondva visszatért Zala megyébe és másnemű foglalkozás után nézett, hivatalt vállalt.

Van egy kérdés, ami mindenkit foglalkoztatott, szinte mindaddig, míg Deák élt, ezt kérdezték barátai, rokonai, tisztelői: Miért nem nősült meg? Miért nem alapított családot? Fennmaradt egy adoma arról, hogy már igencsak idős korában felkereste egy vidéki úr és átadott neki egy újságcikket, melynek címe: "Kárhoztatás Deák Ferenc ellen" volt. Deák rögtön olvasni kezdte a cikket, de az tele volt dicséretekkel a nagy hazafi fényes elméjéről, nemes életéről, bölcs politikájáról. A cikk viszont e sorokkal végződött: "... egy van csupán, amit benne kárhoztatni lehet, hogy nem nősült meg, s magához hasonló fiakat nem nevelt a hazának."

Vörösmarty is biztatta, hogy nősüljön meg. Egyszer azért Deák bevallotta a költőnek, hogy Ámor nyíla őt is megsebezte: "Egyszer, mégis megvallom: mélyebben csúszott az oldalcsontok közé, mint kívántam volna." Ez a seb viszont, állítása szerint két év után begyógyult. Az esetleges nősülési szándék homályos pont az ifjú Deák életében, de az nem áll meg, hogy sohasem akart megnősülni.

A Zalában akkor híres palini szüretnek egyikén megismerte és megszerette Inkey Kázmér egyik lányát, Szidóniát. Meg is kérte a kezét, de kosarat kapott. Állítólag azért, mert barátai sokat évődtek a lánnyal Deák testessége miatt, meg azért, hogy a külsőségekre nem ad, meg mohón eszik és pecsétet is ejt a ruháján. Deák nyilván nem volt egy ún. Adonisz. Biztos, hogy ez az eset lelki sérülést okozhatott benne, hiszen később a kérdezősködésekre azt válaszolta, hogy szeretni csak egyszer lehet.

Deák nem volt nőgyűlölő, sőt a nők tisztelője, barátja volt, így ír erről életrajzírója: “De legjobban a felnőtt lányok társaságában érezte magát, kedélyének gazdagsága ezek közt nyilvánult leginkább, nem volt vége-hossza a pajzánságnak, kedves dévajságnak, komolyságnak vagy tréfának, és valóságos kedvteléssel gondoskodott mulattatásukról. Már Pestről is vitt rendesen valami új fejtörőt, játékot. Egyszer pl. gummilapdákat vitt és szerette nézni, hogyan játszanak, sőt maga is beleelegyedett, máskor maga faragott kis darabokból álló kockákat s mulattatta, ha senki összerakni nem bírta. Ilyet e sorok írója is látott Deák Mihálynál. Majdnem hihetetlen, hogy ez a fenséges komolyságú férfiú, aki egy ország jövőjét tartotta kezében, mily ifjúvá tudott válni ezek környezetében, s mint bírt például napokon át piros tojásokat díszíteni egy-egy húsvétkor, elajándékozás végett, melyekre kinek-kinek valami jellemző képet karcolt. Ehhez járult, hogy minden csekélység érdekelte, ha kedvenceiről volt szó, ha kellett talányokat fejtett, tanácsokat adott, intett, buzdított. Egyik legjellemzőbb vonása, hogy mindig intette őket a nőiesség ápolására, óvta a túlságos ábrándozástól, a túlfeszült eszméktől, a vallásos rajongástól s ha nézete szerint hibáztak vagy hibás nézetet nyilvánítottak előtte, nem egyszer erősebben is megróttá. Egészséges és józan, de e mellett az élet nemes és főképpen a magyar anya igazi jól felfogott kötelességérzése, a rend és a gondosság a családban, voltak azok, miket komolyabb percekben tanácsolt s hozzátette, hogy mind ez az egyszerű kötelesség-telejesítésből állván, ezt vidáman jókedvvel kell végezni.”¹³

Visszatérve Zalába, Deák vármegyei szolgálatba lépett (fizetést nem fogadva el): először mint tiszti ügyész, majd mint árvaszéki jegyző, és rövid ideig mint helyettes alispán dolgozott. Már ekkor kitűnt jó szívével, igazságosságával és a jogban való jártasságával. Antal bátyja egészségi állapota megromlott, ezért 1833-ban az országgyűlési követségről lemondott, és öccsét ajánlotta maga helyett a következő szavakkal: “Küldök és nektek egy fiatal embert, kinek kis ujjában több ész és tudomány van, mint egész bennem, öregebb bátyjában.

De volt egy másik oka is, amiért átadta a helyét öccsének, s amelyet így magyarázott meg: “Nem vagyok még vén ember -mondta Pálóczynak és Kocsi Horváthnak - ,de közületek már kiöregedtem. Ferkó öcsém jobban illik hozzátok, ő is olyan hóbortos, mint ti.” Hóbortosak alatt itt azokat értette, akik a jobbágyokat felszabadítani akarták. Hogy mennyire ezt akarta Deák, bizonyíték erre, amit Eötvös Károly is említ Deákról írott művében. Antal bátyja temetése után a kastély udvarára

összehívta jobbágyait és zselléreit, és a következőket mondta: "Fiaim, úgymond, én földesuratok vagyok és ti jobbágyaim vagytok. A törvény megszabja az én jogaimat fölöttetek és a ti kötelességeiteket én irántam. De én jogaimmal élni nem akarok és titeket kötelességetek teljesítésére nem kényszerítlek erővel. Ha azonban jó szántatokból eljöttök gazdaságomba segíteni, szívésségeket megköszönöm s a becsületes munkát megjutalmazom." Bár Deák a szavát tartá, jobbágyai tovább is hűen szolgálták.

És Zala vármegye egyhangú döntéssel az ifjú Deákot küldte követnek az országgyűlésbe. Ezzel megkezdődött Deák Ferenc politikai karrierje és államférfivá válása.

5. Az országgyűlés követe

*Az országgyűlés háza Pozsonyban
/ a kép bal oldalán /*

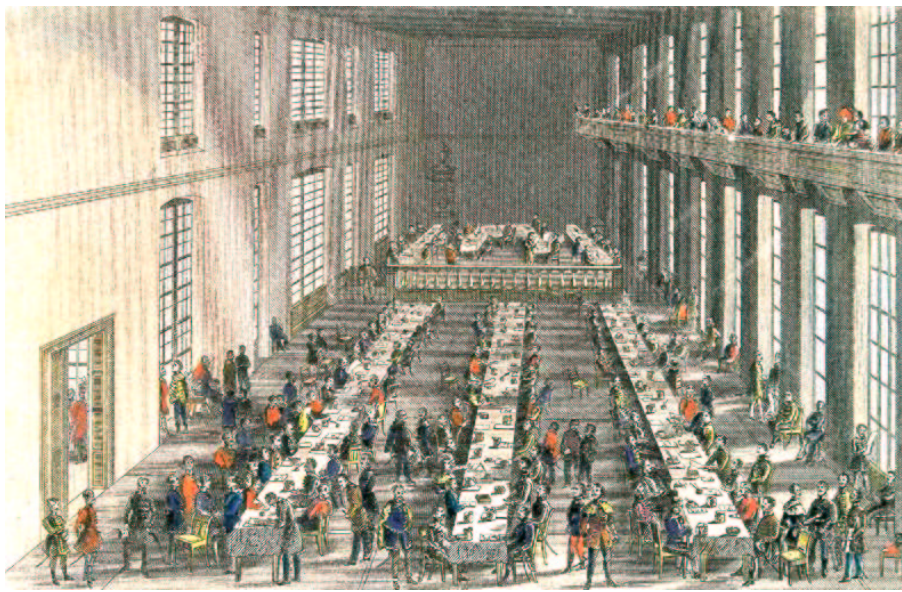

Pozsony látképe

I. Ferenc 1832. december 16-ára országgyűlést hívott össze Pozsonyban, amely 1836 májusáig ülésezett. Ezen az országgyűlési cikluson a reformnemzedék nyomására több olyan törvénycikket is megvitattak (úrbéri, kereskedelmi, törvénykezési és vallásügyi), amelyet fontosnak tartottak. Ekkor javasolták először, hogy az országgyűlés minden ténykedése magyarul folyjon, ami hosszú huzavona után meg is valósult. 1832 decemberében jelent meg Kossuth Lajos "Országgyűlési Tudósítások" című kéziratos lapja.

1836. május 2-án a király szentesíti az országgyűlés törvényeit, többek között azt, hogy a törvények nyelve legyen magyar, hogy a Királyi Táblán magyarul is lehessen pert indítani, hogy ahol a templomban magyarul szólnak a gyülekezethez, ott az anyakönyvet is magyarul vezessék. Szabályozták az úrbéres telkek terjedelmét és minőségét. Törvényben mondják ki a Lánchíddal kapcsolatos kisajátításokat és azt, hogy az építendő hídon, származásra való tekintet nélkül, mindenki köteles hídvámot fizetni. 500 ezer forintot szavaztak meg a Nemzeti Múzeum fejlesztésére, és a Nemzeti Színház felépítése érdekében közakadozásra szólították fel az országot.

Az országgyűlésben Deák Ferenc a középső asztalnál, a királyi személynökkkel egy vonalban, a kilencedik széken ült. Fekete francia nadrág, fehér mellény, fekete atilla és vaskos ősi kard volt az öltözete.

Ülésezik az alsó tábla az 1832-36-i pozsonyi országgyűlésen

Deák Ferenc országgyűlésben való megjelenésekor kezdődött a liberális ellenzék párttá alakulása. Deák hamar kitűnt a szabadelvű követek közt felszólalásainak szellemi tömörségével, a tárgyalt ügyekben való felkészültségével, határozottságával és erkölcsi tartásával. Főleg humánus ügyekben szólalt fel, így az úrbéri törvényjavaslatok tárgyalásakor bár mérsékelt, de szabadelvű eszméket hirdetett a vallási és hitbizományi ügyekben, a szólásszabadság és Erdély visszacsatolása ügyében is.

Már, mint országosan is ismert politikus és az ellenzék egyik vezére jelenik meg Deák az 1839-40-es országgyűlésen. Itt tanúsított először passzív ellenállást Metternich politikájával szemben, aki Kossuth Lajos és Lovassy László lecsukásával és Wesselényi Miklós perbefogásával kísérelte meg a merészebb ellenzéki politika terrorizálását. (Mint ismeretes, Wesselényit, a "zsibói bölényt" perbe fogták a Szatmár vármegyei közgyűlésen mondott beszéde és az 1834-35-ös erdélyi országgyűlés naplójának cenzori engedély nélküli kinyomtatása miatt. A vizsgálat elhúzódott, és csak 1839-ben hangzott el az ítélet. A védelmet Kölcsey Ferenc, valamint - az ügyvédi pálya elleni minden rossz érzése ellenére - az akkor már legkiválóbb jogásznak tartott Deák Ferenc látta el. Sikerült a hűtlenség súlyos vádját megcáfolni, és vétségeiért csak háromévi fogságra ítélték Wesselényit.)

E kor nagy történelmi személyiségei mind elismerték Deák politikusi és

államférfiúi képességeit. Ismert egy olyan anekdota, amelyben Széchenyi István az 1839-40 évi országgyűlés záróülésén Deákhhoz lépve a következőket mondta: “- A te érdemed, hogy az országgyűlés eredmény nélkül el nem oszlott. Isten áldjon meg

gróf Széchenyi István

barátom, örködjön ezen túl is a haza java fölött. Ügyünk vezérlete, hála Istennek kezedben levén, e búcsúzó szavakat intézem hozzád: “Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.”¹⁴

-Krisztus mondja Péternek – válaszolta szerényen Deák.”

Az 1843-44. évi országgyűlés volt az a diéta¹⁵, amelytől Deák Ferenc - abszolút tiszta és becsületes jelleme miatt - távol maradt, ami természetesen az ellenzék munkájában érezhető gondokat okozott. A távolmaradásának oka a következő volt: ebben az időben a közvéleményt (és később az országgyűlést is) a nemesség megadóztatásának kérdése foglalkoztatta, a vármegyék a legellentmondásosabb utasításokat adták követeiknek. Zala vármegyében is sikertelen volt a szavazás, amelyről Deák levélben értesítette Kossuthot (1843. április 4-én):

Kossuth Lajos

„Kedves barátom! E pillanatban végződött az ülés, amelyben közel 1600 köznemes mind a házi adót, mind az országos közkasszába, utakra, hidakra az elvállalendő költségeket felkiáltás által megbuktatta. Fenyegetések az ülés előtt számosak voltak, és gyalázó kifakadások a kortesek között személyem ellen és mások személyei ellen, de zavar és rendetlenség az ülésben nem történt, kihallgatták a szólókat csendesen, kik közül csak egy (Forintos György) szólott ellene az adónak, a többi, valami 20-24 mellette nyilatkozott, szólottak volna talán még százan is, mert az egész intelligencia igen kevés kivétellel mellette volt, de a szólás teljesen sikertelen volt, mert a tömeg igen fel volt izgatva. Forintos György táblabíró, Horváth Pál táblabíró, két egykor megbukott tisztviselő, voltak a pártnak látható fejei, láthatatlanok tudja Isten ki (úgy hiszik, némely Veszprém megyei papok, különösen Bezerédy kanonok.)

Megbukott tehát nálunk is ezen szent ügy, s én, mint mondám Neked, a jövő országgyűlésre nem megyek. Csak egyre kérek: ha Pesten valaki szóba hozná megválasztásomat, kérek az Istenre és barátságunk szentségére, hátrátsd és háρίtsd el a dolgot, mert én megválasztva sem vállalhatnám el más megyékből a követséget, ...”¹⁶

A kormánypart pénzével megvesztegetett ún. bocskoros nemesség a szavazás után véres verekedést rendezett. Deák híven erkölcsi és politikai elveihez, a

vérrel bemocsokolt mandátumot nem fogadta el, s így az országgyűléstől távol maradván, önkéntes magányában ritkán hallatta szavát. De azért nem maradt teljesen tétlen, Kossuthhoz csatlakozott a védegyleti mozgalomban¹⁷. Kossuth és Széchenyi vitájában megpróbált békíteni. Majd amikor Kossuthot támadás érte, haladéktalanul mellé állt.

Hosszú időn keresztül akadályozta tevékenységét kellemetlen betegsége. Jósika Miklós 1846. szeptember 12-én azt írja Wesselényinek: "Deák folytonosan sinlik, bár mint hallom most kissé jobban van, ő Kehidán mulat." Deák pedig a következőket írta Wesselényinek: "Füred nékem semmit sem használ, sőt azóta még inkább háborgat az aranyér ezerféle alakban, különösen két hét óta derékfájás kínoz s lehetlenné teszi a kocsizást, még csak a gazdaság körül is. Ha járok vagy nyugalmasan ülök, fájdalmaim csekélyebbek, de kocsin kiállhatatlanok. E mellett levert kedély, szokatlan ingerültség s rendkívüli tehetetlenség a munkára, szokott kísérői bajomnak. Elhatározám megkísérelni Strahl Móricznak, a berlini orvosnak gyógymódját, mely öcsémnek, Deák Józsinak és Császár Ferencnek oly igen használt, mert ha e baj nem múlik vagy legalább nem enyhül, a nyavalyának lelket nyomó terhe alatt alkalmatlan lennék minden komolyabb dologra. Legközelebbi kedvtelen következtetése megromcsolt egészségi állásomnak az, hogy Pestre nem mehetek, pedig magam dolgában is és rokonaiméban is múlhatatlanul kellene mennem, s ezen felül oly igen számoltam sok jó emberrel szívesen találkozhatni. Azonban ezúttal a lehetlenség rontja el számításomat. Mondd el kérlek, barátainknak is, hogy egyedül betegség gátol szándékolott leutazásomban. Még tegnapelőtt is megpróbáltam, a határban egy távolabb eső földemre kocsin kimentem, de gyalog kellett visszajönnöm, mert kocsin nem maradhattam¹⁸." Végül Deáknak sikerült meggyógyulnia, s így semmi sem akadályozhatta meg abban, hogy részt vegyen az elkövetkező, sorsdöntő eseményekben.

báró Wesselényi Miklós

6. Az 1848-49-es események sodrában

És elkövetkeztek az 1848-49-es viharos esztendőök. Deák is jelen volt az eseményekben. 1847 tavaszán egyesült az ellenzéki politikusok két nagy csoportja, a "Nemzeti Kör" és a "Pesti Kör", vagyis formát öltött egy többé-kevésbé egységes ellenzéki párt. Az ellenzék megfogalmazta az óvatosságból "Ellenzéki Nyilatkozatnak" nevezett programját. A nyilatkozat alapjául Kossuth tervezete szolgált, de ezt az erre felkért Deák öntötte végső formába. A király, V. Ferdinánd, 1847 novemberében nyitotta meg a soron következő – és amit akkor még senki sem sejtett – egyben utolsó rendi országgyűlést Pozsonyban. Ekkor lett Kossuth Lajos, Deák távolléte miatt, az ellenzék vezére. Feszült volt a helyzet nemcsak az országgyűlésben, de az országban is, majd 1848 tavaszán végigsöpört Európában a forradalom. Március 15-én reggel Pozsonyban az országgyűlés Kossuth indítványára elfogadta a jobbágyság felszabadításáról szóló törvényjavaslatot, mely felirattal Kossuth és az országgyűlés küldöttsége Bécsbe utazott. Az államtanács egynapos ellenállás után azért engedett, mert félt a forradalmi tömegektől s attól, hogy Magyarország kiválik a birodalomból. Így a március 17-én elkészült uralkodói kézirat felhatalmazta István nádort Batthyány Lajos gróf miniszterelnöki kinevezésére.

Az első felelős magyar minisztérium

Az 1847. évi országgyűlés kezdetén Deák még betegen, komoran ült kehidai birtokán. Tétlenségének oka nemcsak az ekkor már múltó betegsége, hanem az is, hogy nem akart olyan feladatokra vállalkozni, amelyek meghaladják erejét, és amelyek ellentétesek természetével. És mégis vállalkozott, mert ezt követelte erkölcsisége. 1848. március 14-én Batthyány, a kijelölt miniszterelnök követeket küldött Kehidára azzal a kéréssel, hogy Deák menjen fel Pozsonyba. A főrendek és a követek többsége levelet küldött Deáknak, hogy szükség van rá, jöjjön Pozsonyba. Zala vármegye közgyűlése is küldöttséggel kereste fel Deákot és kérte, hogy vállaljon képviselőséget. Március 17-én Zala mindkét országgyűlési követe lemondott

mandátumáról, hogy helyet adjon Deáknak. A Pesti Hírlap pedig március 21-én tudósít arról, hogy Deák Ferenc megérkezett Pozsonyba. Március 28-án Deák ezt írta sógorának: “Hazánk talán nagyobb veszedelembé soha nem volt. Oroszok nyomnak el bennünket vagy ismét az ausztriai hatalom, vagy talán a legborzasztóbb anarchia: ezt csak Isten tudja!”

Megalakult az első független, magyar kormány, melynek igazságügy-minisztere Deák Ferenc lett, akit nemcsak az egész ellenzék, de még a konzervatívok, sőt még az udvar is jogi szakembernek tekintett. Jókai Mór 1848-49-es emlékiratában is megemlékezik a miniszter Deák Ferencről, nagyra tartva szakmai alaposágát és adomázó természetét:

“A jobbagység felszabadítása iránti törvényjavaslat még e napon egy szó ellentmondás nélkül keresztül ment, mégpedig minden mentális rezerváta,¹⁹ minden klauzula²⁰ nélkül, még csak annyira sem is formuláztatott: hogy ki lehetett volna belőle igazodni. Mikor aztán Deák Ferenc átvette az igazságügyi tárcát, e törvények keze alá kerülnek s nem bír rajtuk eligazodni. A legelső kérdés az: hogy bele vannak-e értve az úrbériségbe a szőlők, a majorsági földek és a királyi haszonvételek? Odaizen Kossuthhoz, az azt feleli: hogy minden bele van értve. Nem hisz neki, elmegy Szentkirályihoz²¹, aki a törvényeket formulázta, az meg azt válaszolja: hogy semmi sincs beleértve.

- No ti éppen úgy csináltátok ezt a törvényt, mint az egyszeri porosz generális a francia háborúban a napi parancsot – mondta az anekdotákban kifogyhatatlan státusférfi²².

Az is meghallotta egyszer, hogy a katonái rendetlenkednek, s elhatározta magában: hogy ennek napiparancsban véget fog vetni, s e végett leültetette a segédjét: hogy majd diktál neki.

„ - Írja ön! Napiparancs... Leírta ön? ... olvassa el.”

„ - Napiparancs...”

„ - Igen, jól van, írja tovább: Sigmaringen ... Leírta ön? ... olvassa fel.”

„ - Sigmaringen ...”

„ - Ezer ördög! Olvassa ön fel az egészet.”

„ - Napiparancs... Sigmaringen.”

„ - Helyes. Írja tovább... Anno 1809. die ... nézze meg a kalendáriumban, s aztán olvassa fel. De az egészet.”

„ - Napiparancs. Sigmaringen. Anno 1809.”

„ - No a többit úgyis tudja ön, nekem Wacht-parádéra²³ kell mennem.”

Ilyen formán írtatok meg ti is az 1848-as törvényeket. Felül a címet, alul a dátumot, a többit majd tudni fogja az illető miniszter²⁴.

Amikor Deák elfogadta az igazságügyi tárcát, korszakos reformok megvalósítását tervezte, de sajnos a tervekből nem lett semmi, mint ahogy abból sem, hogy mérséklő befolyása legyen az elkövetkező eseményekre.

Két ízben is kísérletet tett a békére Bécsben és Innsbruckban, de csak üres biztatásokat kapott. Közben Jelačić nyíltan megtámadta az országot. Amikor Batthyány lemondott, akkor ő is lemond, de megtartja képviselői tisztjét. A szerb, a román és a szlovák megmozdulásokra és más eseményekre reagálva indítványozta, hogy a képviselők a nép lelkesítésére induljanak vidékre. Javasolta továbbá, hogy egy 25-30 tagból álló jóléti bizottság segítse a honvédelmi bizottmányt, amelyre a kormány lemondása után minden kötelesség és hatalom nehezedett.

*1849 január első napjai: Batthyány Lajos és Deák Ferenc
küldöttségben Windisgrätz főhadiszállásán*

Utolsó erőfeszítése az volt, hogy csatlakozott a Batthyány indítványára alakult békeküldöttséghez, melyet Windischgrätz 1849. január 3-án Bicskén fogadott (de Batthyányt már nem fogadta). Kérésüket elutasította, és követelte a feltétel nélküli megadást, amit viszont magyar részről nem lehetett elfogadni. Ekkor Deák tett egy kísérletet arra, hogy a képviselőház után Debrecenbe utazzon, de Windischgrätz csak úgy volt hajlandó útlevelet adni számára, ha becsületszavát adja arra, hogy Kossuthot és az országgyűlést feltétlen megadásra bírja. Erre Deák természetesen nem volt hajlandó. Visszavonult Kehidára, és ott érte meg a világosi fegyverletételt és annak következményeit.

Hogy Kossuth mennyire értékelte Deák Ferenc államférfiúi képességeit, azt mutatja 1849. február elején, Jókainak tett nyilatkozata: "Ha győz a nemzet, én visszavonulok. Akkor szükség lesz egy higgadt államférfiúra, mint Deák. Rám a népszószólójára, többé semmi!"

7.A szabadságharc bukása után

A világosi fegyverletétel

A magyar szabadságharc leverését véres megtorlás követte. Haynau tábornagy megígérte: "A lázadó vezéreket fel fogom köttetni," a magyarokhoz átállt tiszteket "agyon fogom lövetni", "gyökeresen irtom ki a gazt és egész Európának példát fogok statuálni, hogy kell bánni a lázadókkal, és hogyan kell rendet, nyugalmat és békességet egy évszázadra biztosítani." - És ígéretét majdnem száz százalékosan be is tartotta. Vörösmarty e kort jellemezve írta: "Most tél van és csend és hó és halál."

*Batthyány Lajos kivégzése Pesten
1849. október 6-án*

*A Pesti Újépület, ahol sok szabadságharcos sínylődött.
Itt töltötte utolsó napját Batthyány Lajos is.*

Természetesen az országot ilyen módon "pacifikálni", a végletekig víve a dolgot, nem lehetett. Haynaunak mennie kellett, helyette jött az osztrák belügyminiszter, báró Alexander Bach és rendszere.

*Alexander Bach báró, a mindenható
belügyminiszter*

Napirenden voltak a házkutatások és a vagyonek kobzások. Német és cseh hivatalnokok özönlöttek be az országba, akiket a nép "Bach – huszároknak" gúnyolt. Egy kortárs történész szellemesen jegyezte meg, hogy a Bach – rendszernek négy támasza van: az álló hadsereg, az ülő hivatalnoksereg, a térdelő papság és a csúszó – mászó titkos rendőrség.

*1850-es évekbeli városi rendőr Pesten
a Bach – huszárok zsinóros
egyenruhájában*

*Hivatalnok a Bach – huszárok
egyenruhájában (gúnyrajz)*

Deák Ferenc ekkor teljesen visszavonultan élt zalai birtokán. Többszöri felszólításra sem vállalt hivatalt és igyekezett kijátszani a hatóságokat. “Megvetni az önkényuralmat, nem tudni szolgálóiról semmit, mintha itt sem élnének – ez volt a közjelszó. Ne érezze magát az osztrák otthon sehol... legyenek olyanok, mint a pestisesek, akit mindenki kerül, mindenki fél.” És vártak!

Kezdetben Deák sem érezte magát biztonságban, egy ideig ő is bujdosott, de 1850. május 17-ei dátummal megjelent egy határozat arról, hogy mivel nem jelent meg Debrecenben, s a “rebelisek conventjének” tárgyalásaiban nem vett részt, ezért nem tartozik a december 4-ei rendelet hatálya alá, ezért ellene a vizsgálatot megszüntették. És 1854-ben parancsolóan hangzott el a közóhaj: Deák Ferenc költözzön Pestre, vegye kezébe a nemzet sorsát. Különösen akkor lett ez fontos, amikor az önkényuralom és a németesítés rendezkedett be Magyarországon.

Az egyetemes óhaj hatott Deákra, különösen azért is, mert nem volt jó gazdálkodó, meg az örökséget is meg akarta osztani testvéreivel, kifizetve azok részét, ezért Kehidát felajánlotta eladásra. Széchenyi István egyik főtisztje, Perlaky, értesülve az ajánlatról, írt Döblingbe a grófnak és ajánlotta a birtok megvételét, már csak azért is, mert az ár kedvező volt. Széchenyi kapott az alkalmon, hiszen leginkább az ő gondolata volt, hogy Deák Ferencnek, mint politikai központnak Pesten a helye, ott kell laknia. Széchenyi István, az ország bolondja – miként önmagát nevezte – fontosnak tartotta, hogy a haza bölcse Pesten legyen. Az alku meg is kötött, Deák a vételár egy részét pénzben kapta, hogy kifizesse kötelezettségeit, 40 ezer forintot pedig életjáradékként kapott meg. Széchenyi ötlete volt ez a megosztás, főleg az életjáradék, hogy így biztosítson Deák számára állandó jövedelmet.

*Csak ilyen útlevelemmel lehetett utazni
belföldön (1854)*

Deák felutazott Pestre, ahol is barátai tanácsára az Angol Királynő Szállodában foglalt magának két szobát, amelyekért havonta 50 forintot fizetett, az étkezés kb. havi 50-60 forintba került, kiadása volt még 20-25 forint borralaló. Ezért jövedelme elég volt neki, hiszen a nyarakat nővérénél, Kláránál töltötte.

Az Angol Királynő Szálloda, ahol Deák évtizedekig élt

Palkovics Ede szállodás "Deák Ferenc emlékének szentelve: a kiegyezés szülőháza" címmel megírta a ház történetét. Abban olvashatjuk, hogy Deák itt írta felirati javaslatát és húsvéti cikkét. A kiegyezés idején a bécsi kormány itt tárgyalt vele. Amikor Erzsébet királynő ebédre hívta, az udvar küldönce előzőleg a szálló vendéglőstől tudakolta meg, melyek az öregúr kedvenc ételei. Két szerény szobácskában lakott a II. emeleten, a déli front 71. és 72. szobájában, illetve nyáron az északi hűvösebb 54. és 55. szobájában. A rengeteg könyv mellett a sarokban egy gyalupad állt: a szellemi kimerülés után fafaragásban keresett felüdülést, mintegy ötvenféle szerszámmal dolgozott. Magányát aranyhalakkal, rigóval és egy kanárral osztotta meg.²⁵

Deák Ferenc szállodai lakószobája az Angol Királynőben

Deák szállodai lakása a politikai és szellemi élet központjává vált. Most jött el az ő ideje, a kialakult helyzet teljesen megfelelt természetének. Az a látszólag mellékes tulajdonsága, hogy tudott várni, most jól érvényesült. Tudta, hogy most Ausztriában minden a körülményektől függ, s minden jóformán csak idő kérdése.

8.A kiegyezéshez vezető út

Az első lökés kívülről jött, 1859 júniusában Ausztria súlyos vereséget szenvedett Solferinonál a franciák által is támogatott olasz (piemonti) seregektől, és elvesztette Lombardiát. Magyarországon sem hunyt ki a forradalom tüze. Habsburg-rendszer elleni szervezkedés folyt többek között Székelyföldön, Pesten, Bécs és Komárom körzetében még az 1851-52-es években is. 1855 októberében Vörösmarty Mihály temetése az önkényuralom elleni tömegtüntetéssé vált. És a tüntetések folytatódtak Kölcsey Ferenc síremlékének avatásán (1856), Kisfaludy Károly sírjánál (1859), Kolozsvárott az Erdélyi Múzeumi Egylet megnyitásának előestéjén (1859). 1860. március 15-én először emlékeznek meg országszerte az 1848-as forradalomról. Pesten a megemlékezésen összeütköznek a rendőrséggel, április 4-én újabb tüntetés a márciusi megemlékezés áldozatának temetésén. Nemzeti tüntetéssé

vált Kisfaludy Sándor balatonfüredi szobrának avatása, (1860) és ez történt Berzsényi Dániel niklai síroszlopának átadásakor is (1860). Tüntettek Egerben, ahol "Éljen Kossuth, éljen Garibaldi!" jelszavakat kiabáltak. Októberben Pest lakossága tüntetett, novemberben nemzeti megmozdulás volt Nyíregyházán, ahol is a nép leverte a császári sasokat a középületek homlokzatáról. 1860. április 30-án a pesti belvárosi templomhoz 80 ezer ember vonult fel, tiltakozásként is, Széchenyi gyázmiséjére.

A hatalom igyekezett változtatni az egyre tarthatatlanabb helyzeten. 1857-ben általános amnesztiát hirdetnek a politikai perekben elítéltek részére. Szeptemberben az uralkodó elrendelte, hogy a forradalmi magatartásuk miatt elítéltek visszakapják a vagyonukat elvételkor talált állapotban, az azóta befolyt haszonnal együtt. Továbbá utasították a külföldi követségeket, hogy a magatartásuk miatt haditörvényszék által elítélt és külföldre menekült állampolgárok büntetlen hazatérési kérelmét fogadják el. Ez a rendelet tömeges hazatérést eredményezett. 1859 augusztusában az uralkodó felmentette báró Alexander Bach belügyminisztert. 1860 októberében az uralkodó kibocsátotta az ún. Októberi Diplomát, amely az 1847. évi viszonyokat akarta visszaállítani. Deák ekkor egy országbírói értekezleten volt, ahol azért küzdött, hogy az önkényes császári rendeletek helyett az 1848-as törvényes viszonyokat állítsák vissza. Deák érdeme, hogy a felülről engedélyezett szabadságjogok rendszere nem került be a magyar közjogba.

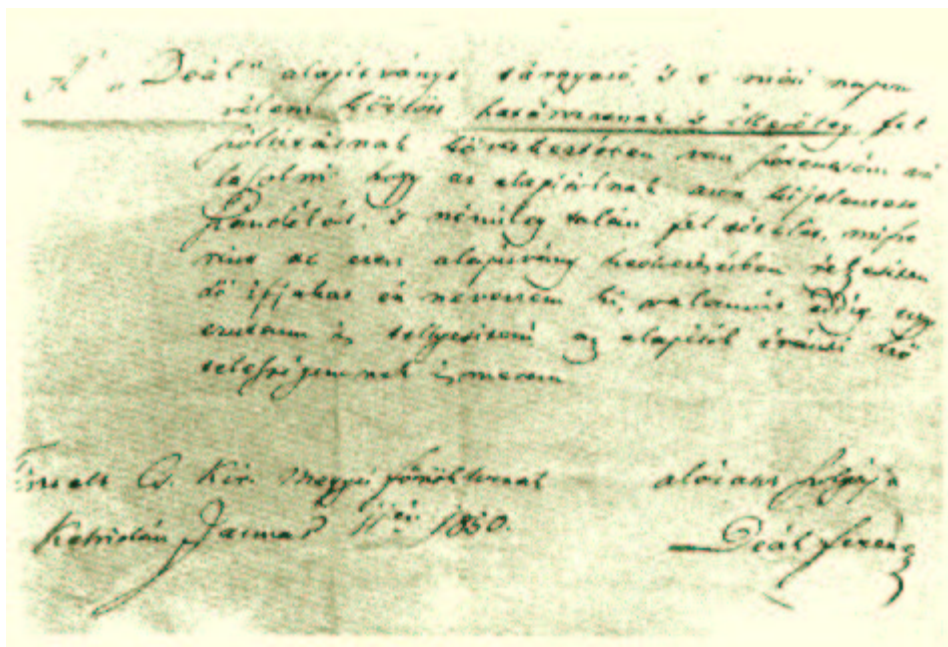
1860 decemberében az uralkodó Anton Schmerling államminiszter kívánságára Bécsben fogadta Deák Ferencet és Eötvös József bárót, hogy kikérje véleményüket. De ekkor még feloldhatatlannak látszottak az ellentétek az uralkodó és Deák (meg a magyar közvélemény) között.

1861. április 6-án Budán nyílt meg az országgyűlés. Deák az ún. Felirati Pártot, Teleki László gróf pedig az ún. Határozati Pártot²⁶ vezette. Deák ekkor a képviselőház elé terjesztette első felirati javaslatát, amelyben elveti az ún. Októberi Diplomát és a Februári Pátent,²⁷ és kijelenti, hogy az 1848-as törvények visszaállítása esetén, figyelembe véve a Pragmatica Sanctio²⁸ -ból eredő kötelezettségeket, lehetségesnek tartja az Októberi Diploma és a Februári Pátens alkotmányos revízióját. Ezt a felirati javaslatot Deák 1861. május 13-án tette meg. Előtte még május 8-án Teleki László öngyilkos lett és ez megrendítette a határozati pártot, amelynek vezetését ekkor Tisza Kálmán vette át.

Deák felirati beszédében a politikai javaslatok mellett klasszikus példáját adta lelkiismeretességének és erkölcsi igényességének. Ezt mondta: “Tisztelem én a közvélemény hatalmát s tudom, hogy az olyan hatalom, mely vagy elsodor, vagy eltipor. De tudom azt is, hogy izgatott időben gyakran fölötte nehéz elhatározni, mi a valóságos közvélemény, mert minden ember hajlandó közvéleménynek tekinteni azt, amit maga óhajt s több ízben tapasztaltam, hogy nem a leghangosabb szó volt a valóságos közvélemény. De van egy hű barátom, kinek szava még a közvélemény szavánál is fontosabb előttem, kivel én soha nem alkuszom, mert parancsát szentnek tartom s kinek neheztelését magamra nézve a legsúlyosabb csapásnak tekinteném s ezen hű barátom: önlelkiismeretem. Ennek parancsát követem én most is, midőn nyíltan, határozottan s tartózkodás nélkül jelentem ki meggyőződésemet.”

1861. június 5-én a képviselőház, Tisza Kálmán határozati javaslata ellenében, három fő többséggel (155-152) elfogadta Deák feliratát. Az udvar viszont elutasította és királyi leirattal válaszolt, melyre Deák a képviselőház nevében egy új, hosszú és alapos felirattal felelt, s amelyet a következő gondolatokkal fejezett be: “Lehet, hogy nehéz idők következnek ismét hazánkra, de a megszegett polgári kötelesség árán azokat megváltanunk nem szabad. Ha kell, tűrni fog a nemzet csüggedés nélkül, mint ősei tűrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait, mert amit az erő és a hatalom elvesz, azt az idő és a kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de amiről a nemzet félve a szenvedésektől, önmaga lemond, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges.”

De ami nem volt kétséges, az uralkodó augusztus 22-én feloszlatta az országgyűlést. Az idő múlt és az uralkodó mindjobban meggyőződött a kiegyezés szükségességéről. Deák is érezte, hogy az idő neki dolgozik, ezért a Pesti Napló 1865. április 15-ei számában, híres húsvéti cikkében közzé tette a kiegyezés tervezetének körvonalait. Erre reagálva az uralkodó 1865. december 10-re Pestre összehívta az országgyűlést. Deák mindent megtett azért, hogy a kiegyezést előkészítő 67-es bizottságban és a 15-ös albizottságban (a bizottságok elnevezése létszámuk alapján történt) dűlőre vigye a kiegyezést, az 1848-as törvények és a Pragmatica Sanctio alapján a hadügyek és a külügyek közös voltán alapuló dualisztikus államrendszerben.

Deák Ferenc kézírása

9.A kiegészítés

A végső lökést a kiegészítésre az osztrák porosz háborúban az osztrákok Königsgrätznél elszenvedett súlyos veresége adta meg. A magyar liberálisok, ahogyan örültek annak idején az olasz egyesítésnek, s az olaszok osztrákok feletti győzelmének, úgy nem örültek most a poroszok győzelmének. Amitől tartottak azt Deák meg is fogalmazta, hogy a Habsburg-birodalom felbomlása esetén még egy független Magyarország sem tudna fennmaradni "beékelve a hatalmas orosz és német birodalom közé."

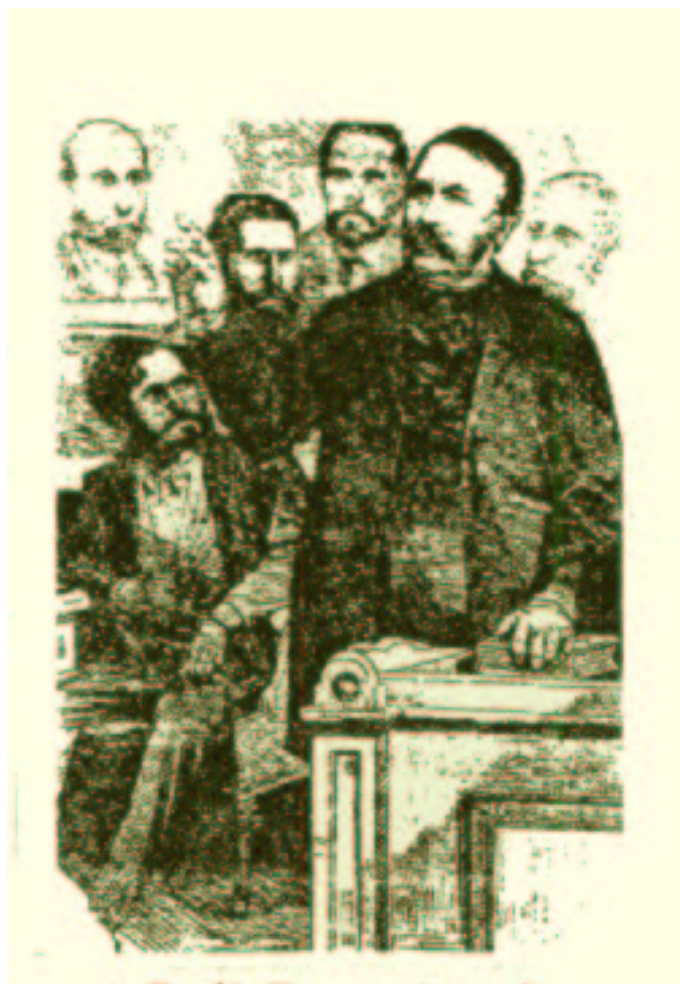

Az 1865-ben felépült képviselőház Sándor utcai (ma Bródy Sándor utca) palotája

Vereségük

következményeként a Habsburgok ünnepélyesen lemondtak arról, hogy a német egyesítés ügyébe beleszóljanak. Ausztria Itáliából is kiszorult. Ezek után a magyar kérdés megoldása még fontosabbá vált.

1866 novemberében a háború miatt felfüggesztett országgyűlés ismét megkezdte munkáját. November 21-én megalakult a Deák-párt. Deák a kiegyezési törvénycikkek vitájában így érvelt: "Fegyver és forradalom még a siker reménye mellett is oly eszköz, melyhez csak a kétségbeesés küszöbén nyúlhatna a nemzet ... Bizonytalan eseményektől várni a kétes jövőt, s e közben a nemzet erejét, jólétét, bizodalját és reményét napról napra mindinkább enyészni engedni: helytelen, sőt káros számítás lett volna, mert könnyen megtörténhetik vala, hogy a várt esemény be nem következik, vagy majd akkor ... mikor a segély elgyöngült nemzetünkre már késő. Nem vala tehát egyéb hátra, mint a harmadik módot (ti. a kiegyezést) megkísérelni."

Deák Ferenc beszél a képviselőházban

1867. február 20-án az uralkodó kinevezte az Andrássy-kormányt, március 30-án a képviselőház általános vita után 257-117 (22 képviselő távollétében) a közösügyi javaslatot elfogadta. Május 26-án a Magyar Újság közli Kossuth Lajosnak

május 22-én Párizsban kelt és Deák Ferenchez írott levelét (ami Kasszandra-levél²⁹ néven híresült el), amelyben Kossuth tiltakozik a kiegyezés ellen. 1867. június 8-án I. Ferenc József osztrák császárt és feleségét, Erzsébet császárnét hatalmas országos ünnepségek között Magyarország és társországi királyává és királynéjává koronázták Pest-Budán. A történelem fintora, hogy az a gróf Andrássy Gyula teszi fejére a koronát, akit egykoron mint huszárezredest akasztásra ítélték és jelképesen fel is akasztottak.

Immár több mint száz éve folyik a vita arról, hogy ártott-e vagy használt a hazának, a nemzetnek a kiegyezés? Valóban ez volt az egyetlen lehetséges módja az életben maradásnak, vagy ez volt az utolsó lépés a lejtőn, amely a mélybe vitt? Soha senki, aki komoly és megfontolt magyar, nem állította, hogy Deák becsstelen lett volna (Görgeyt nevezték árulónak), hiszen semmilyen személyes előnye sem származott a kiegyezésből. Mint ismeretes, 1849 után Magyarország fölött megállt az idő, nemhogy a jövőért, de a jelenért sem volt lehetőség harcolni. Ekkor jött Deák Ferenc és azt akarta, hogy maradjon életben a népe, hazája. Deák így vélekedett a kiegyezésről: "Tudjuk, hogy annak hiányai vannak, de célszerűbbet, amely helyzetünkben gyakorlatilag is kivihető lett volna, készíteni nem tudunk."

Deák kiegyezett, hogy a jelen megmentve időt nyerjen a jövőnek. Kossuth viszont úgy vélekedett, hogy a megcsonkított jelen feladja a jövőt.

Deák Ferenc 1867 - ben

10.Az utolsó évek

A kiegyezés után Deák Ferenc egyszerű polgár maradt. Bár megtartotta képviselői mandátumát, de a politikai életben a második vonalba vonult vissza, és csak akkor hallatta szavát, ha valamit fontosnak tartott. Az öregedő Deák Ferenc, aki visszautasított minden felkínált birtokot és rangot, aki - ahogyan Kossuth jellemezte – -"köztársasági jellem volt a monarchiában", visszatért sajátosan egyszerű, mindennapi életviteléhez. Deák az évet két részre osztotta, minden áprilisban elment Pestről "faluzni", meglátogatta rokonait, főleg Klára nővérét, míg élt. November 4-re visszatért az Angol Királynőbe, ahol napi beosztása sajátosan alakult.

Deák „faluzik”

„Reggel korán kelt és olvasott, ez volt az egyetlen idő, mikor ezt tehette. Jó időben a szálloda udvarának teraszán, rossz időben szobájában reggelizett kávét vagy teát, s ekkor olvasta el a lapokat. Reggeli után mindig nyitva állt nappalijának ajtaja, ekkor fogadta vendégeit kilenc órától fél egyig, vagy ha országgyűlés volt, az ülés kezdetéig, mert az ülést, hacsak beteg nem volt, ritkán mulasztotta el. Rendszeren egyfogatú bérkocsin ment a házba, s onnan megtérve megebédelt a szálloda éttermében, bal felől a legfelső, az ún. Deák-asztalnál. A túlságos hízástól és az e miatti szívbajtól féltében, 1847-es nagy betegsége óta, talán Attomyr tanácsára csak egyszer evett napjában, délben, de ekkor nagy étvágygal és sokat. Szerette a jó magyar ételeket, a sok húst. Tésztát a fönti okból keveset evett. Az evésben mellőzött minden különösebb teketóriát. Vendégségekre sohasem járt, meghívásokat, az özv. Bezerédyné ebédjeit kivéve, majdnem sohasem fogadott el, s általában rendkívüli okok nélkül életrendjét meg

nem zavartatta. Az ebéd soká tartott, mert utána kedélyes beszélgetés következett, mely gyakran politikai irányú volt. Estefelé rendszeren a Városligetbe ment Király-utcán végig az akkori kényelmetlen, fedetlen omnibuszokon, melyek használatát ő tette divatossá. Ott nagyobb sétát tett, szintén a túlságos hízás és szervi szívbaj ellen, mely utóbb így is végzetessé fejlődött. Az ötvenes években gyakran mondta is, hogy mint elődei, ő sem éri meg a hatvan évet. Sétáiban szeretett egyedül lenni, s a ligetben a köröndön megvolt a saját törzshelye, ahol csakhamar újra társaság vette körül, hölgyek, gyermekek, kik a szállodában nem kereshették fel. Az estvét újra politikai barátai körében töltötte a szálloda éttermében, később a klubban. Ő sosem vacsorált, a társaságért ült csak az étteremben. Ekkor sokan jelentek meg olyanok is, kik otthon étkezték, csak miatta jöttek vendéglőbe. Ha vita fejlődött nem vett benne részt, csak midőn hevessé vált, szakította félbe egy-egy anekdotával, humoros megjegyzéssel, ilyenkor gyakran el-elmondott egyet híres adomáiból is.

De az igazi szellemi és politikai központ az ő nappalija maradt, s ebben a 9 óra utáni délelőtti idő. A pamlagon ülve, az egyik lábát a másiknak térdén keresztbe fektetve, bal kezében a kimaradhatatlan cabanos-szivarral, rendszeren ülve, kézzel tartással vagy nyájas kézintéssel fogadta vendégeit, kik csak oly otthonosan érezték itt magukat, mint a kehidai híres kandalló körül³⁰.”

Ki kell még térnünk Deák egyik sajátos jellemvonására, anekdotázó kedvére. Az anekdota, az adoma sajátos alkatú költői mű, amelynek meseszerűen egyszerűnek és plasztikusnak kell lennie, és ugyanakkor nem nélkülözheti az epigrammai rövidséget, elmésséget és szellemességet. Ilyenek voltak Deák Ferenc

adomái. Rendkívüli érzéke volt minden iránt, ami humoros, ami ferde és nevetséges. Éles szeme volt a hibák és a félszepségek iránt. Mindenre volt valami története, adomája, amit valószínűleg, maga is átgyúrt, költői erővel átalakított, és így a saját teremtőerejének és humorának terméke lett, azt a látszatot keltve, hogy saját élményéből meríti, s ezzel a hallgatói számára életszerűvé és érdekesebbé tette.

Komoly politikai beszédeiben alig van nyoma, hogy használt volna anekdotákat, pár fiatalkori esetet kivéve. Ezekben inkább a logika, a politika törvényszerűségeinek figyelembevétel, a semmi tréfát nem tűrő szigorú komolyság jellemezte. A társasági Deák egészen más ember volt. Kedélyesség és nyájasság jellemezte, ahol megjelent azonnal a társaság központja lett. Különös adottsága volt, hogy a társaságot egy érzelmi körbe tudta vonni, s mindenki, ahogy mondani szokták, csüngött ajkain és tekintetén. A fent mondottak illusztrálására néhány példa:

“Sümegeen ismert szépség volt Fábiánné asszony. Róla maradt fenn Deák Ferenc később szállóigévé lett mondása:

- Olyanok az asszonyok, mint a madarak: otthon hangosszavú szürke seregélyek, a sétányon pávák, az udvarlójuk társaságában turbékoló galambok.”

“- Puhára főzzük majd a magyart! (weih kochen) – mondta Deák Ferencnek a provizórium napjaiban egy osztrák.

-Tudja meg az úr – válaszolta Deák -, hogy a magyar ember természete olyan, mint a tojásé: mentül tovább fől, annál keményebb lesz.”

“Deák Ferenc gyakran mondta bizalmas körben:

- Ha tőlem függne, a sajtótörvénynek csak ez az egy paragrafusa lenne: hazudni nem szabad!

“Még a szerelemről is beszélt néha tréfásan. Egyszer erről lévén szó, azt a megjegyzést tette, hogy “mindenki a maga ideálját tartja a legszebbnek”, ezért tartja a közbeszéd is: “Néznéd csak az én szememmel!” Azoknak, akik nem hitték, hogy a nem szépet is szépnek lehet látni, azonnal mesét mondott.

„Volt egyszer egy igen gazdag és igen szép fiatal ember, kinek hajlandóságát az anyák nagyon hajhászták leányaik számára, legkivált egy gonosz boszorkány, ki a saját rút lányát akarta volna vele elvételni. A fiatal embernek azonban nem kellett, mert ő már választott magának egyet, a vidék legszebb leányát, szegény árva leánykát. Ebbe volt halálosan szerelmes, és ezt óhajtá nőül venni. Igen ám, de épp ezt akarta a gonosz boszorkány meggátolni! Törte a fejét, miként gátolhassa meg.

Fogta magát, vett választóvizet³¹, és azzal leönté a leányka arcát, úgy, hogy az rögtön rútabb lett az ő rút leányánál is. Ezt megtudván a vőlegény, legott elment keresztapjához, ki ezermester volt és kérve kérte: tanácsolna neki valami bűvös szert, mellyel menyasszonya arcát ismét megszépíthetné. „Van! - mondá a keresztapa -, csak használd: íme ez a bűvös kenőcs! Valahányszor rútnek tetszik a menyasszonyod, vagy később nőd, csak kend be ezzel a szerrel szemedet, s azonnal ő lesz számodra megint a világ legszebb hölgye! Magok is kapnak ilyen bűvös szert, leányaim, jegyzé meg Deák.

- Mi az, bácsi?

- A szerelem.”³²

Deák, szerénységénél fogva, mindig igyekezett elhárítani magától a neki tulajdonított, s róla szóló anekdotákat:

„- Sok anekdotát tulajdonítanak nekem, mondta egyszer Deák Ferenc. Csakhogy úgy vagyok velök, mint a budai keserűvízzel, melyet Deák Ferenc-víznek hívnak: se

nem enyim, se nem élek vele”.

Deák egyszerű, szerény ember volt, ahogyan mondták: belőle “hiányzottak a szellemi nagyság kicsinységei”, mégis fennkölt is tudott lenni. Egyszer, amikor a nemzet jövődjéről folyt a vita egy társaságban, Deák a következőt mondta: “Úgy látszik, minden nagy nemzetnek különös rendeltetése van az emberiség történetében, mely biztosítja fennmaradását. A görög nemzet a művészetet, a római a jogot és állami szilárdságot szolgálta és fejtette ki. A mi időnkben is az angol a világkereskedésnek és a műveletlen földrészek polgárosításának nagy munkáját végzi, a francia szabadságra, egyenlőségre és dicsőségre törekszik, a német a tudományt műveli különösen, s az orosz világbirodalmi nagyságért lelkesül. Sokat gondolkodtam, hogy a mi nemzetünknek mi lehet missziója. S úgy láttam történeteinkből, s úgy látom mostani helyzetünkben, hogy nekünk az igazságért kell élnünk és küzdenünk, s a vallási, nemzetiségi és társadalmi osztályok közt az igazságot kell diadalra juttatnunk. S fennmaradunk, sőt szép jövő áll előttünk, ha mi rendeltetésünkhöz, az igazság szolgálatához hívek maradunk!”

Figyelemre méltó még Deáknál, hogy mennyire nem adott semmit minden rendre, rangra és címre. Gyulai Pál, mikor Vörösmarty életrajzát írta, levélben fordult Deákhhoz s őt “Nagyságos úr”-nak szólította, de bocsánatot is kért, mert nem tudta hogyan szólítsa, mi az igazi címe. Deák a következőt válaszolta: “Címezzem aminek tetszik, legjobban szeretem, ha barátjának címez.” Pedig ekkor, Gyulai Pál még nem volt ismert ember. A király “Deák úr”-nak szólította, a királyné pedig egyszer, a koronázása után “Deák bácsi”-nak. Deákot általában kevesen, csak öreg barátai tegezték, s csak ők szólították Ferinek. Mindenki más “bátyám”-nak szólítva közeledett hozzá, mert úgy is viselkedett, mintha mindenkinek rokona lett volna.

Deák Ferenc utolsó, nagy parlamenti felszólalását 1873. június 28-án tartotta, amelynek témája az állam és az egyház viszonya volt. Ez év őszén még néhányszor megjelent a Házban, de novembertől fogva egyre súlyosbodó betegsége miatt már nem ment az ülésekre, de az utcára is alig járt ki sétálni, pedig a sétákat nagyon szerette.

1874 és az 1875 nyarán Budapestet sem hagyta el, pedig nagyon szeretett “faluzni”. A nyarakat ekkor a Városligetben töltötte rokona, Nedeczky István családjánál. 1875-ben lemondott országgyűlési mandátumáról is. Csak akkor fogadta el ismét a mandátumot, amikor nagy tisztelettől indítva Budapest belvárosában újraházasztották. Deák Ferenc betegsége 1875 őszén végzetessé vált, aminek következtében nemcsak nappalait, hanem éjszakáit is állandóan egy karosszékben töltötte Egyetem téri lakásában, ahová ősszel költözött, és ahol

együtt lakott gyámleányával, Vörösmarty Ilonával és annak férjével Széll Kálmánnal. Ebben a lakásban halt meg 1876. január 28-án, este háromnegyed tizenegy órakor.

*Deák Ferenc temetése
1876. február 10 - én*

Az országgyűlés Deák Ferencet a nemzet halottjának nyilvánította. A ravatalt az Akadémia gyásszal bevont oszlopcsarnokában helyezték el, Erzsébet királyné koszorút helyezett a koporsóra. Több mint százezer gyászoló kísérte utolsó útjára. Földet hozott sírjára 72 vármegye táblabírája, hogy az egész ország (Magyarország és társországai) földjében nyugodjon. A parlament törvénybe iktatta emlékét. Kossuth a nagy ellenfél cipruságot küldött sírjára.

A hivatalos lap királyi kéziratot jelentetett meg: "Deák Ferenc halála nagy gyásszal tölti el az országot. Én is mélyen meg vagyok hatva s nem lehet, hogy ki ne mondjam mily őszintén osztozom az általános fájdalomban, mily sajnosan érzem magam is veszteségét e férfiúnak, ki egész életét a közjónak szentelvén a trón és a haza iránti hűsége, tündöklő jellemisztasága és polgári erényei által oly nagy mértékben kiérdemelte fejedelmének szintúgy, mint polgártársainak bizalmát és szeretetét. Államférfiúi érdemeit a történelem fogja megörökíteni. Hírneve az

országban és annak határain túl is fenn fog maradni és emléke áldva lesz. Hálás elismerésem követi őt sírjában, melyre itt küldök egy koszorút. Kelt Bécsben, 1876-dik évi január hó 29-én. Ferenc József s. k.”

Deák Ferenc sírja fölé mauzóleumot állított a nemzet, szobrát pedig a Duna partján állították fel 1887-ben. 1903. október 17-én születésének századik évfordulóját országszerte megünnepelték, és ezt tesszük 2003. október 17-én, amikor születésének kétszázadik évfordulóját ünnepeljük.

Jegyzetek

1. Ignotus Hugó – (1869-1949) kiváló polgári publicista, író, költő és kritikus
2. Irányi Dániel – (1822-1892) polgári demokratikus publicista és politikus
3. Ferenczi Zoltán: Deák élete Akadémiai Könyvkiadó 1904. I. kötet 62. o.
4. Balázs Margit: Haza bölcse, a bolond gróf és a többiek
Ragadványnevek történelmünkben
5. Deák Ferenc élete, jelleme és politikai karriere megismerésében Ferenczi Zoltán 3 kötetes Deák életrajzára támaszkodtunk.
6. "A tekintetes megye közösségének alázatos szolgája" Dokumentumok Deák Ferenc életéből, Zalaegerszeg, 1988 14. oldal
7. Ferenczi Zoltán uo. I. kötet 4. oldal
8. Konviktus – bennlakásos tanintézet
9. Ferenczi Zoltán uo. I. kötet 30. oldal
10. "A kehidai születésű magyar nemzetiségű, nemes állapotú Deák Ferenc első kitűnő."
11. Ferenczi Zoltán uo. I. kötet 32-33. oldal
12. Ferenczi Zoltán uo. I. kötet 35. oldal
13. Ferenczi Zoltán uo. II. kötet 392. oldal
14. "Te Péter vagy, és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat."
(Máté, 16., 18.)
15. diéta – régen nemcsak nálunk, hanem Olasz-, Spanyol- és Franciaországban is országgyűlést jelentett.
16. "A tekintetes megye ..." uo. 26. oldal
17. Védegylet – Honi Iparvédegylet 1844-46, a magyarországi ipar fejlesztésére alakult társaság, amelynek igazgatója Kossuth volt.
18. Ferenczi Zoltán uo. II. kötet 57. oldal
19. mentális rezerváta – fenntartás
20. klauzula – záradék
21. Szentkirályi Móric (1807-1882) liberális politikus, 1847-ben Kossuthtal együtt Pest vármegye követe
22. státusférfi – államférfi
23. Wacht-parádé – (Wachparade) ünnepélyes őrségváltás
24. Jókai Mór: Emléksorok 1848-49-ből, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1980 83-84.

oldal

25. Gundel Imre – Harmath Judit: A vendéglátás emléke, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1982 73. oldal
26. felirati párt, határozati párt – Felirati Párt: mivel tényleges királynak ismerték el Ferenc Józsefet, feliratban juttatták kifejezésre álláspontjukat, a párt vezetője Deák Ferenc. A Határozati Párt nem ismerte el Ferenc Józsefet királynak, ezért álláspontjukat a világ közvéleményének szánt határozatban tudatták. Vezetőjük Teleki László, majd Tisza Kálmán.
27. Patens – nyílt parancs, nyílt levél, itt parancs.
28. Pragmatica Sanctio – a Habsburg-ház örökösödési jogát a trónra leányágon is érvényesítő törvény, amely azt is kimondja, hogy a Habsburg Birodalmat feloszthatatlanul kell kormányozni.
29. Kasszandra-levél – Kasszandra a trójai király leánya, akibe Apolló beleszeretett és a jóslás tudományával ajándékozta meg. Kasszandra nem viszonzta a szerelmet, ezért az Isten azzal büntette, hogy többé senki sem hitt a leány szavának. Amikor Trója elvesztét jósolta meg, kigúnyolták, örültnek tartották.
30. Ferenczi Zoltán uo. II. kötet 230-231. oldal
31. választóvíz – ékszerészeti megjelölés a tömény salétromsavra, amely az aranyat nem oldja, a rezet és az ezüstöt azonban igen, így e fémeket elválasztja egymástól.
32. Eötvös Károly: Emlékezések 287.o.

Felhasznált irodalom

Balázs Margit

Haza bölcse, a bolond gróf és a többiek

Ragadványnevek történelmünkben
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001

Deák Ferenc -

Kossuth Lajos

Párbeszéd a kiegyezésről
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981

Egy ezredév

Magyarország rövid története
Szerkesztette: Hanák Péter
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986

Eötvös Károly

Emlékezések
Révai testvérek, Budapest, 1904

Eötvös Károly

Deák Ferenc és családja I-II.
Révai testvérek, Budapest, 1905

Ferenczi Zoltán

Deák élete
Akadémiai Könyvkiadó, 1904,

Gundel Imre -

Harmath Judit

A vendéglátás emlékei
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982

Jókai Mór

Emléksorok Napló 1848-49-ből
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980

Ki kicsoda a

történelemben

Szerkesztette: Szabolcs Ottó és Závodszy Géza
Laudet Kiadó, Budapest

Magyarország történeti

kronológiája

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982

Révai Nagy Lexikona

Budapest, 1912

Tóth Béla

Magyar anekdotakincs IV. kötet
Budapest

Unger Mátyás -

Szabolcs Ottó

Magyarország története
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1979

“A tekintetes megye közönségének alázatos szolgája...”

Dokumentumok Deák Ferenc életéből
Zalaegerszeg, 1988

Tartalom

1. A „ haza bölcse”	1
2. A család	4
3. Az iskoláztatás	10
4. A felnőttéválás folyamatában	14
5. Az országgyűlés követe	19
6. Az 1848-49-es események sodrában	24
7. A szabadságharc bukása után	29
8. A kiegyezéshez vezető út	34
9. A kiegyezés	37
10. Az utolsó évek	40
11. Jegyzetek	48
12. Felhaszált irodalom	50